

PENALNI SUSTAV PRED IZAZOVOM ORGANIZIRANOGA KRIMINALA¹

Vesna Skorupan

Vrhovni sud Republike Hrvatske
Zagreb

SAŽETAK

U radu se definira organizirani kriminal. Naglašavaju se razlozi zbog kojih je on danas jedan od najznačajnijih problema razvijenih zemalja, ali i zemalja u tranziciji. Govori se o kriminološkom i kaznenopravnom aspektu uz kratak prikaz postojećih kaznenih i kaznenoprocenih instituta za borbu protiv organiziranoga kriminala. U radu se posebno govori o problemima i mogućnostima penalnog sustava u borbi protiv organiziranoga kriminala i to glede vrsta sankcija, uvjeta za njihovo određivanje i poteškoća uočenih u primjeni posebnih mjera (kaznenih sankcija) prema ovoj skupini počinitelja. U okviru tog problema osvrće se i na strana zakonodavna rješenja.

Imajući u vidu da je organizirani kriminal kompleksan (problemi s definiranjem) i univerzalan fenomen, analitičke prioritete treba tražiti u smjeru boljeg razumijevanja njegove strukture (važnost taksonimije organiziranoga kriminala, koja bi specifične oblike organiziranoga kriminala nastojala povezati sa specifičnim izvorima nastajanja) i dinamike (evidentiranje širenja, to jest sužavanja specifičnih oblika organiziranoga kriminala što bi trebalo poslužiti i kao provjera pretpostavljenih uzroka nastanka). Iznimno je važno kontinuirano propitivati kvalitetu i realni doseg mjera u borbi protiv organiziranoga kriminala, kao i učinkovitost penalnog sustava, jer bi deficit odgovarajućih multidisciplinarnih istraživačkih strategija mogao dovesti samo do fragmentarnog razumijevanja činitelja važnih za njegovu predikciju i profilaksu.

Ključne riječi: organizirani kriminal, penalni sustav

1. UVODNA RAZMATRANJA

Termin organizirani kriminal, čini se, prvi put službeno je upotrijebljen u izvještaju senatskog odbora američkog Senata pod predsjedavanjem senatora E. Kafannera 1951. godine, navodi Singer (1998). U literaturi se nailazi na veliki broj različitih definicija i shvaćanja kriminalističke, kriminološke i pravne prirode, a (Krapac, 1998) upozorava na opasnost da se takve definicije često iskrivljuju i pojednostavljaju zbog senzacionalističkih ili dnevnopolitičkih potreba.

Kurtović (1998) skreće pozornost na činjenicu da nepostojanje općeprihvaćene i jedinstvene legalne definicije pojma "organiziranoga zločina" ili

"organiziranog kriminala" izaziva zabrinutost jer može dovesti do toga da u statističkim pokazateljima nedostaju podaci o raznim oblicima organiziranoga kriminala. U Njemačkoj zbog nepostojanja zakonske definicije, pokazatelji ovise isključivo o policijskim podacima o slučajevima koji su kategorizirani prema policijskim kriterijima kao organizirana kriminalna aktivnost. Također, izvori podataka o opsegu i pojavnim oblicima organiziranoga kriminala mogu biti mediji. Medutim, (Bay, 1989) komentira kako su policijski pokazatelji neodgovarajući zbog dva nedostatka: nepostojanje jasne definicije organiziranog kriminala i činjenice da je organizirani kriminal vrlo osjetljivo političko pitanje.

¹ Zahvala:

Ideju za pisanje ovog rada dala je doc. dr. Vladimira Žakman-Ban. Dugujem joj najiskreniju zahvalnost na poticaju za bavljenje ovom temom, kao i na prijedlozima i korisnim savjetima u izradi rukopisa.

Blakesley, prema Kurtović (1998) polazišnim točkama za pojmovno određivanje organiziranoga kriminala smatra pored korupcije, nasilje, sofisticiranost metoda, kontinuitet kriminalne aktivnosti, strukturu, disciplinu, povezanosti sa zakonitim poduzetništvom, profesionalizam, specijalizacije i ideologiju. Maltz (1995) smatra da je temeljna karakteristika organiziranoga kriminala povezanost kaznenopravno relevantnih pojava koje zbog specifične međusobne interakcije postaju znatno opasnije nego što bi bile samo kao zbir izoliranih delikata.

Cjelovito i jedinstveno određenje pojma organizirani kriminal vrlo je teško postaviti. Uzrok toga problema se djelomično može pronaći u činjenici da općenito još ne postoje pouzdani pokazatelji koji bi transparentno konkretizirali opseg, pojavne oblike, etiologiju i sve moguće posljedice, odnosno neposrednu opasnost organiziranoga kriminala na nekom području.

Prijedlozi definicije mnogobrojni su, a potječu od nacionalnih zakonodavstava i međunarodnih organizacija. Brojne nacionalne definicije tog pojma variraju manje ili više iste osnovne indikatore za njegovo prepoznavanje. Na regionalnim razinama važno je istaknuti, dogovorena je međudržavna suradnja, i provedene su reforme kaznenih zakonodavstava, kao osnovni preduvjeti suzbijanja organiziranoga kriminala. Mnoge su države u tradicionalne normativne instrumente kaznenoga progona, unijele nove odredbe u svrhu efikasnije borbe protiv organiziranoga kriminala. Interesantno je npr. da je u Italiji, u kojoj se organizirani kriminal smatra jednim od najvećih društvenih problema, samo u razdoblju od 1972. do 1992. godine donijeto 114 zakona u svrhu suzbijanja raznih pojavnih oblika organiziranog kriminala (Santino, 1998).

Rasprave vođene na brojnim međunarodnim skupovima stručnjaka organiziranim od Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, raznih znanstvenih institucija i stručnih udruženja tek su nedavno dovele do orijentacijskih kriterija za ocjenu radi li se u određenom slučaju o organiziranome kriminalu. Posebice je značajna Deklaracija o globalnom planu akcije Svjetske ministarske konferencije o organiziranome transnacionalnome kriminalu (Napulj, 1994. godine) kojom su definirana neka obilježja ove vrste kriminala. Međutim, može se ocijeniti da je najznačajniji prilog pojmovnom određivanju organiziranoga kriminala dala Europska unija enumeracijom jedanaest obilježja od kojih barem šest mora postojati da bi se kriminalna aktivnost mogla nazvati organiziranom. Opća su obilježja pojma, dakle, ona koja uvijek moraju postojati kumulativno: 1. zajedničko djelovanje najmanje triju osoba, 2. njihova usmjerenost na izvršenje teških kaznenih djela, 3. stjecanje dobiti ili moći kao cilj djelovanja. Preostala su obilježja posebna i promjenjiva, ali se moraju ispuniti najmanje tri da bi se

neka kriminalna djelatnost mogla označiti organiziranom. Kao promjenjiva obilježja navode se: svaka osoba ima unaprijed određenu kriminalnu zadaću ili ulogu, aktivnost je planirana na dulje ili neodređeno vrijeme trajanja, djelovanje se odvija uz primjenu jednog ili više oblika interne kontrole i stege članova, kriminalna djelatnost odvija se na međunarodnoj razini - transnacionalnost, koristi se nasilje ili druge metode zastrašivanja, gospodarski i poslovni oblici djelatnosti, "pranje" nezakonite dobiti, utjecaj na politiku, medije, državnu vlast ili gospodarsko-socijalne tijekove.

Navedena lista kriterija, jasno je, može biti i predmetom kritike i neslaganja. Tako se može zamijetiti da iako neka kaznena djela čine isključivo organizirane grupe, i ostala kaznena djela također mogu biti uključena u "organizirani kriminalitet", tako da vrsta počinjenog djela ne može biti isključivo obilježje ove vrste kriminaliteta. No, iz praktičnih razloga, budući da neka djela čine uglavnom organizirane grupe, često se, posebice u policijskoj praksi, određuju vrste kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom, pa se praćenjem takvih kaznenih djela omogućava analiza organiziranoga kriminala, te borba protiv ove negativne društvene pojave. Nadalje, nedvojbeno je da se ne može pod naziv organizirani kriminal automatski podvesti ni svaka grupa ili kolektivno počinjenje djela. Utvrđena lista kriterija zasigurno nije konačna, te je potrebno kontinuirano i sustavno izučavati fenomenologiju kako bi se eventualno mogli uočiti novi pojavni oblici i nova obilježja ili zamijetiti postojeća.

U širem smislu u organizirani kriminal ulazi i terorizam i razna druga politička kaznena djela ako ih čine organizirane skupine, kod nas kaznena djela protiv Republike Hrvatske (glava XII. KZ). Međutim, potrebno je naglasiti da danas prevladava uče poimanje organiziranoga kriminala kao djelatnosti lukrativnog značaja (u tom pravcu ide i definicija zločinačke organizacije iz čl. 89. st. 23. KZRH kao temeljnog pojma organiziranog kriminala). Možemo se složiti s mišljenjem da su ovim zakonskim razlikovanjem individualnog od kolektivnog kriminaliteta ostvarene pretpostavke materijalnog kaznenog prava za uspješno suzbijanje organiziranoga kriminaliteta u nas. Kurtović (1998) navodi kako je svrha navedene legalne definicije pravilna i ujednačena primjena inkriminacija posebnog dijela Kaznenog zakona u kojima se pojam zločinačke organizacije predviđa kao zakonsko obilježje djela.

Promatrajući s teorijskog aspekta odrednice pojmovnog definiranja organiziranoga kriminala mogu se razvrstati u dvije grupe: obilježja udruženja i obilježja kriminalne aktivnosti. U obilježja udruženja često se izdvajaju: nekoliko osoba koje su se za svoje ciljeve organizirali kao grupa, unutar grupe hijerarhijska struktura, postojanje interne

kontrole koja počiva na strogoj disciplini i nerijetko uključuje nasilje, udruženje je često trajno, funkcionira tajno, dio udruženja organiziran je tako da je uključen u zakonite gospodarske aktivnosti. Osnovno obilježje kriminalne aktivnosti je nezakonita proizvodnja ili trgovina najrazličitijim dobrima i uslugama. Uz to bitno obilježje kriminalnih aktivnosti je da nerijetko sadrže nasilje sa svrhom zastrašivanja radi postizanja cilja udruženja, također, uporaba nasilja radi stjecanja monopola na određenom ilegalnom tržištu ili sprečavanja otkrivanja protupravnih radnji. Nadalje, kriminalna djelatnost izvodi se sve češće sofisticiranim metodama podobnim za prikrivanje zločina, kriminalne aktivnosti usmjerene su i na zakonite gospodarske aktivnosti, koje se koriste za pranje novca. Može se dakle, zamijetiti da u pravilu postoje dvije vrste organizacija; prvo organizacije s isključivim kriminalnim ciljem (npr. one za prodaju opojnih droga) i, drugo, službeno registrirane poslovne organizacije u kojima se na nekim razinama može vršiti kriminalna djelatnost. Zbog činjenice da organizirani kriminal djeluje na ilegalnim i legalnim područjima, u slučaju kriminalne aktivnosti "legalne organizacije" pojavljuju se poteškoće pri utvrđivanju pojedinačne kaznene odgovornosti za djela počinjena u njezinu korist. Uz ovaj problem materijalnog kaznenoga prava (krivnja članova grupe), nastavno se pojavljuje problem za kazneno procesno pravo (u pogledu dokazivanja i dokaznih sredstava). Naime, "odvajanje" vodstva zločinačke organizacije od pukih izvršitelja zločina otežava rad državnih tijela na dokazivanju kriminalne djelatnosti organizatorima i nalogodavcima zločina, što nerijetko ima za posljedicu bavljenje državnih tijela samo pripadnicima s "dna zločinačke piramide" i slijedom toga, jačanje pozicije pravih organizatora i nalogodavaca zločina, koji time dobivaju epitet ili u gorem slučaju status "nedodirljivih".

Zajedničke svim opisanim pojmovima su odrednice ili elementi sadržaja koji se tiču uvjeta, metoda i ciljeva. Uvjete predstavljaju (više od dva sudionika koji zajednički čine teška kaznena djela dulje vrijeme ili neodređeno vrijeme s unaprijed određenom funkcionalnom podjelom uloga i s hijerarhijskom i tajnom unutarnjom strukturom te internim sustavom kontrole i stege), metode (udruženja koja primjenjuju nasilje, zastrašivanje i korupciju, usmjeravaju nezakonito stečene dobiti u zakonite tokove, surađuju s drugim kriminalnim udruženjima izvan nacionalnih granica te se služe utjecajem na politiku, medije, državnu vlast, ili gospodarstvo) i ciljeve (stjecanje dobiti ili moći), slično (Lilie, 1998; Kurtović, 1998).

Dakle, iako precizna definicija organiziranoga kriminala nije općenito prihvaćena, ipak su temeljne značajke ovog pojma uglavnom određene, među mnogobrojnim definicijama kao najpotpunije treba

izdvojiti one koje ističu da se radi o udruživanju najmanje triju osoba među kojima postoji hijerarhijska struktura s točno određenim metodama rada (nasilje, zastrašivanje, korupcija i sl.) i okvirno određenim ciljem (ostvarivanje ilegalne dobiti najčešće putem tržišta ili teritorija). Singer (1994) naglašava da je za kriminološku analizu organiziranoga kriminala, za procjenu dinamike njegova razvoja, a poglavito za policijsku i kriminalističku operativu vrlo korisna fleksibilna orijentacija na određene indikatore koji, pogotovo međusobno povezani, mogu otkriti da li se u konkretnom slučaju radi tek o začecima organiziranoga kriminala, o već profiliranim kriminalnim organizacijama, ili samo o aktivnosti pukih izvršitelja ili pomagača u izvršenju određenih kriminalnih naloga proizašlih iz nadređenih hijerarhijskih struktura koje su često i izvan granica zemlje u kojoj se kriminalna aktivnost odvija. Objašnjavanje pojma organiziranoga kriminala te zakonskih pojmova koji su s njim povezani (grupa, skupina, zločinačka organizacije i sl.) spada u problematiku materijalnog kaznenog prava i kriminološku problematiku, pa poglavito unutar tih specijalističkih područja treba raditi na njegovom određenju. Međutim, notorno je i uopće nije potrebno naglašavati da je organizirani kriminal tipičan primjer interdisciplinarnoga problema, pa već u određenju njegovog pojma, a poglavito u istraživanju trebaju biti uključeni razni segmenti društva, odnosno treba osigurati (stvoriti) multidisciplinarnu istraživačku strategiju.

2. KRIMINOLOŠKI ASPEKT ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

Organizirani kriminal danas se smatra najopasnijim oblikom kriminala, i to iz više razloga. Kao najčešći izdvajaju se: teškoće detekcije, a s time i teškoće u praćenju njegovog opsega i kretanja; teškoće u legalnoj kontroli kretanja kapitala; velika tamna brojka, često veća nego kod klasičnih oblika kriminala; intenzivno širenje u posljednjih desetak godina; transnacionalnost; raširenost organiziranoga kriminala kako u razvijenom svijetu, tako i u zemljama u razvoju, te tranzicijskim zemljama; opasnost širenja i u zemlje u kojima još nije izražena njegova rasprostranjenost u većem opsegu; neučinkovitost klasičnih metoda borbe protiv ove vrste kriminala; korištenje opasnih načina i sredstava izvršenja kaznenih djela, nerijetko primjenom nasilja; zbog koncentracije ogromne financijske dobiti proizašle vršenjem kažnjivih ponašanja opasnost od mogućnosti utjecaja na državnu upravu, te ukupne društvene procese i gospodarske tijekove.

Pojava organiziranoga kriminala teško se empirijski dokazuje. On se u pravilu ne prepoznaje samo po vanjskim obilježjima kaznenoga djela i neposrednom načinu njegova izvršenja. To su najčešće samo indiciji koji tek povezani s mnoštvom detalja koji su prethodili kaznenome djelu ili koji

se odnose na obilježja plijena i način postupanja s njim mogu upućivati na to da se u konkretnom slučaju radi o kriminalnoj aktivnosti u čijoj je pozadini organizirani kriminal. Tek kada se temeljito upozna počinitelj, okruženje u kojem se kreće, odnos prema suučesnicima, način života, motivi izvršenja djela i modaliteti korištenja plijena, može se s većom sigurnošću procijeniti radi li se o aktivnostima koje su posljedica djelovanja organiziranoga kriminala, objašnjava (Zachert, 1993). Kao sociokulturalni činitelji koji podupiru širenje ove izrazito negativne društvene pojave najčešće se izdvajaju tradicionalizam, siromaštvo, percepcija korumpiranosti sustava, tradicija "zaobilaženja" zakona, gustoća društvenih mreža (intenzitet rodbinske povezanosti), izračenost političko-gospodarskog klijentelizma i dr. (Štulhofer, 1997).

Problemi u praćenju organiziranoga kriminala višestruki su. Ne postoje standardizirani kriteriji jedinstvenoga statističkog praćenja, koji bi davali odgovor na pitanja koja kaznena djela uvrstiti, a koja apstrahirati, kako razlučiti djela u stjecaju, pripremanje od radnje izvršenja, te kako ih kvantificirati i sl. Bejaković (1994), te Portes (1994), govoreći, doduše o neslužbenom gospodarstvu koje je društveni fenomen koji se u cijelosti ne poklapa s organiziranim kriminalom, ali neki njegovi segmenti tipični su primjeri organiziranoga kriminala, naglašavaju paradoks, koji je osobito frustrirajući za one koji istražuju ovaj fenomen, a koji se sastoji u nepreciznosti mjernih instrumenata za njegovu izmjeru. Oni napominju da ako uopće postoji konsenzus kada je neslužbeno gospodarstvo u pitanju, onda je to slaganje da niti jedan način mjerenja neslužbenoga gospodarstva ne donosi pouzdane podatke, o čemu najbolje svjedoče široki rasponi procjena njegove rasprostranjenosti. Djelovanje organiziranoga kriminala često se i olako u raznim izvješćima i u literaturi dokazuje stanjem i porastom kriminaliteta vezanog uz drogu i s intenziviranjem ilegalnoga tržišta drogom. Singer (1998) napominje kako nije preporučljivo da se, podaci o stanju i kretanju kriminaliteta vezanog uz drogu koriste nedovoljno kritički kao argument za egzistenciju, opseg i djelovanje organiziranoga kriminala, pogotovo kad znamo da je u našoj zemlji do sada neznatan broj osoba procesuiran zbog udruživanja ili organiziranja mreže preprodavača i posrednika (čl. 173. st. 3 KZRH) ili nekog oblika udruživanja za počinjenje takve kriminalne djelatnosti (čl. 201. OKZRH, čl. 333 KZRH). Porast broja osumnjičenih, optuženih i osuđenih zbog droge u velikoj je mjeri također posljedica, naglašava Singer (1998), kriminalnopolitički vrlo problematičnih zakonskih opisa kaznenih djela koja dopuštaju neselektivnu kriminalizaciju ovisnika, dakle nesumnjivo bolesnih osoba, čak i za posjedovanje droge za vlastite potrebe (čl. 173. st. 1. KZRH), pa zbog međusobne solidarne pomoći u svrhu izbjegavanja teških posljedica apstinencijskih kriza (čl.

173. st. 5. KZRH). Bilo bi s tim u vezi vrijedno slijediti poticaj glavnog državnog odvjetnika pokrajine Schleswig - Holstein (Ostendorfa, 1991), koji imajući u vidu odgovarajuća zakonodavna rješenja u Njemačkoj, smatra da bi bilo potrebno ispitati "do koje mjere totalna i nediferencirana kriminalizacija našoj kulturi strane psihotropne supstance upravo pogoduje stvaranju kriminalnih organizacija kao što je to dvadesetih godina ovog stoljeća u SAD bio slučaj zbog potpune zabrane točenja alkohola" (Singer, 1998).

Istraživanjem tamne brojke organiziranoga kriminala vezanog uz drogu procijenjeno je da tamna brojka iznosi jedan naprema sto Muller (1989), a Geissdorfer (1993) i Fundermann (1985) kod kaznenoga djela iznude nudenjem zaštite utvrdili su odnos od jedan naprema deset u korist neotkrivenoga kriminala. Dakle, određeni broj tih djela ostaje trajno neotkriven, te je (tamna brojka) vrlo visoka. Ponajprije tome pridonosi činjenica što se i najneregularniji oblici poslovanja prividno odvijaju na legalan i dopušten način. Pravno relevantne činjenice kriminalnog događaja i kriminalnog ponašanja uglavnom su prikrivene u složenim poslovnim događajima, često između više gospodarskih subjekata, a počinitelji im žele dati obilježje normalnih poslovnih događaja, zbog čega i nose obilježje prikrivenosti. Otkrivanje zloupotreba otežano je zbog većeg broja načina prikrivanja protupravnih radnji.

Nadalje, velike teškoće u njegovu otkrivanju, dokazivanju i kaznenom progonu, a time i donošenju prosudbe o opsegu njegova stvarnog postojanja uzrokuje specifičan odnos "žrtve" prema djelu i samom počinitelju. Klasična kaznena djela lako se otkrivaju, posljedice uočavaju, žrtve prijavljuju djelo, dok kod dijela delikata iz područja organiziranoga kriminala napad nije odmah uočljiv, povrijeđen je opći interes, izostaje pojava klasične žrtve (krivotvorenja, krijumčarenja, financijske prevare ili utaje poreza i sl.), što sve usporava i otežava djelovanje mehanizama koji reagiraju na takvu povredu. Izravne žrtve ako i postoje u pravilu ne prijavljuju počinitelje, npr. zbog odnosa nužnog sudioničtva, žrtve zlouporabe droge, krijumčarenja ljudi, korupcije, prostitucije, kockanja, različitih oblika zelenaštva, žrtve iznude, ucjene, otmica i sličnih kaznenih djela.

U izmjeri veličine protupravno stečene dobiti podaci su različiti. Za Njemačku procjenjuje Muller (1989) šteta prouzročena djelovanjem organiziranoga kriminala iznosi oko 10% bruto socijalnog prihoda zemlje. Flormann (1995) smatra realnim ocjenu da ona iznosi oko 170 milijardi DEM godišnje. Iznijete su procjene o dohotku od neslužbenog gospodarstva i organiziranoga kriminala koje pokazuju da se dohodak kriminalnih organizacija u svijetu kreće približno od 500 do 700 milijardi USA dolara godišnje (Santino, 1998). Poznat je po-

datak iznesen u izvješću UNDCP-a tijekom zasjedanja 20. posebne sjednice Opće skupštine UN posvećene borbi protiv droge (New York, 1998. godine) o tome kako narkomafija u svijetu ostvari godišnje kriminalni profit u iznosu od 500 milijardi USD, što predstavlja veći "prihod" od ukupno ostvarene svjetske trgovinske dobiti naftne industrije prema (Sačić, 1998). Godine 1994. na ministarskoj konferenciji u Napulju izneseno je da organizirani kriminal obrće godišnje i više tisuća milijardi dolara, od čega čak oko 50% od ilegalne trgovine drogom. Već je općepoznato kako su danas neki kriminalni bossovi ("kumovi") bogatiji i moćniji nego neke manje države. Kolumbijska narkomafija svjedobno je državi nudila plaćanje cjelokupnog inozemnog duga od 28 milijardi dolara za ustupak da se kolumbijski narkomafijaši ne izruče SAD. Odbijanje prijedloga i odlučnost vlade da prekine krijumčarenje narkotika izazvali su pravi rat.

Sustavnih izvornih znanstvenih istraživanja izmjere cjelokupnog opsega i kretanja organiziranoga kriminala u Republici Hrvatskoj za sada nema. Bilo je pokušaja izmjere na manifestnoj razini (npr. Sačić, 1998; Tomašević, 1998), te znanstveno istraživački projekt "Neslužbeno gospodarstvo u Republici Hrvatskoj", čiji rezultati su prezentirani u zborniku izvornih znanstvenih radova, međutim, pratili su samo "sivu ekonomiju", koja je znamo samo jedan segment organiziranoga kriminala i to manje opasan. Izmjerom neslužbenog gospodarstva u RH u tom projektu bavili su se Bičanić, 1997; Bejaković, 1997; Madčarević i Mikulić, 1997; Čučković, 1997. i Skorupan, 1997.

Sačić (1998) praćenjem organiziranoga kriminala u razdoblju od 1991. do 1997. godine uočava stalan porast broja prijavljenih kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom, i to sa 13.7% ukupne mase prijavljenih kaznenih djela u 1991. godini na 33.6% prijavljenih za istu skupinu kaznenih djela u 1997. godini. Istodobno, uočava stalan pad broja prijavljivanja svih ostalih kaznenih djela, što pokazuje promjenu globalne strukture kriminaliteta u Hrvatskoj. Međutim, takvo tumačenje organiziranoga kriminaliteta ocjenjuje se kao preširoko, pa isti autor posebno izdvaja djela s "jače izraženim obilježjima organiziranog kriminaliteta" i navodi njihov udio od 1.79% u ukupnoj masi kriminaliteta u RH u 1997. godini, odnosno 1.5% u prvih šest mjeseci 1998. godine). Tomašević (1998) praćenjem broja kaznenih prijava u razdoblju od 1991.-1995. godine u RH za kaznena djela povezana s organiziranim kriminalom utvrdio je stalno povećanje njihovog udjela u općem kriminalitetu. Naime, broj kaznenih prijava se ne povećava, čak se u posljednjih nekoliko godina stalno smanjuje, ali istodobno apsolutni se brojevi kaznenih prijava povezanih uz djela organiziranoga kriminala stalno povećavaju.

Kada se želi protumačiti takva struktura kriminaliteta i takav udio organiziranoga kriminala u RH potrebno je voditi računa o nekoliko činjenica: utjecaj "minikriminalne reforme" (donošenje novih zakona iz područja kaznenoga prava), ratno stanje u većem dijelu RH, te novi ustroj gospodarskog poslovanja (prelazak na tržišno gospodarstvo i privatizacija). Donošenje novog Kaznenog zakona uvjetovalo je izmjenu strukture broja prijavljivanja pojedinih kaznenih djela, poglavito u svezi sa zlouporabom droge, kriminalizacijom i samog posjedovanja opojnih droga, što je u prethodnom razdoblju bilo prekršajno djelo. Osim toga, na tako jasan trend povećanja broja prijavljivanja tih kaznenih djela, pojašnjava (Sačić, 1998) znatno je utjecalo pojačano prijavljivanje kaznenih djela u svezi s zlouporabom oružja i to u velikoj mjeri samo za protuzakonito posjedovanje oružja kao neposredne posljedice ratnih zbivanja na ovom području, a ne otkrivanja međunarodnih krijumčarskih kanala oružja. Ovim opservacijama treba pridodati i činjenicu povećanog broja prijavljivanja tzv. prijevara u gospodarstvu, koje se u svijetu uobičajeno dovode u svezu s organiziranim kriminalitetom, no kod nas su nerijetko, zbog posebnih prilika nelikvidnosti u plaćanju dospjelih obveza, vjerovnici posezali za prijavljivanjem dužnika za prevare, iako nije za to djelo utvrđena namjera, što je s jedne strane prouzročilo porast broja prijavljivanja tih djela. Naime, u Hrvatskoj se zbog nedjelotvornosti trgovačkih sudova prilikom naplata potraživanja, dio poslovnih odnosa koji su u suštini građansko-pravne prirode, prijavljuju kao prijevara, da bi se "zloupotrijebilo" policiju i državno odvjetništvo u svrhu namirenja potraživanja. Dakle, struktura prijavljenih kaznenih djela, praćenih u grupaciji kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom, nedvojbeno nas upozorava na oprez u tumačenju jasno izraženog trenda porasta prijavljivanja tih kaznenih djela jer je, u nedostatku definicije pojma organiziranoga kriminala u Hrvatskoj, jedini kriterij za praćenje te vrste kriminala bio broj prijavljenih kaznenih djela koja se i u svijetu, uobičajeno i tradicionalno, dovode u svezu s organiziranim kriminalom, bez mogućnosti bilo kakve korekcije njegove slijepe statističke primjene, koja nije razlikovala npr. "prijevaru" u gospodarstvu (izdavanje akceptnih naloga bez pokrića, zbog nelikvidnosti) od teže, organizirane, "piramidalne prijevara", npr. financijskog inženjeringa. Također, ratno stanje u Republici Hrvatskoj uvjetovalo je promjenu u strukturi stanovništva. Potrebno je naglasiti da vrijeme u kojem su dostupna istraživanja provedena karakterizira niz specifičnosti. Osnovna populacija, to jest broj i struktura stanovništva izmijenjena je. Tijekom prosinca 1991. godine u sjeverozapadnoj Hrvatskoj registrirano je 121.686 izbjeglica (Kern i dr., 1992), od kojih je većina bila smještena na području Zagrebačke županije. Pretežno se radi o ruralnom stanovništvu i stanovni-

štvu iz manjih urbanih cjelina koje je zbog ratnih zbivanja bilo prisiljeno migrirati u grad. Unatrag zadnje dvije godine u kojima su istraživanja provedena broj stanovnika se smanjio zbog povratka prognanika i izbjeglica u mjesta iz kojih su iselili. S obzirom na nestabilnost promatrane populacije, usporedba kretanja broja i opsega kaznenih djela iz tog je razloga otežana. Pojavi novih odnosno posebnih pojava oblika kriminaliteta usmjerenih na povredu ili ugrožavanje pravnog, socijalnog, gospodarskog i financijskog sustava RH može se gotovo sa sigurnošću pretpostaviti doprinijele su društvene gospodarske i socijalne promjene kao relevantni egzogeni činitelji. Tako je primjerice u našoj zemlji u relativno kratkom razdoblju više od 80 posto gospodarskog sektora promijenilo vlasnika (Čučković, 1996). Takav nagli i sveobuhvatni raspad stare strukture vlasništva nužno je rezultirao raširenom percepcijom povećanih šansi za uspon na statusnoj ljestvici što je fenomen koji možemo nazvati psihologijom životne prilike. Takva je spoznaja potpomogla ne samo mobilizaciju individualnih resursa i razvijanje poduzetničkih sklonosti već i raznorodne "strategije zaobilaznja prepreka". Ovo posljednje odnosi se na traženje (i) nalaženje načina kako postati vlasnikom ili dioničarom u situaciji kada je vlastiti kapital nedostatan.

Stoga samo jednostavna kvantifikacija bez proučavanja strukture ove skupine kažnjivih ponašanja, te kretanja broja i strukture stanovništva, kao i cjelokupne socioekonomske i opće društvene konstelacije ne daje pravu sliku o njihovoj rasprostranjenosti i opasnosti.

Interesantna je spoznaja Tomaševića (1998) da povećanje broja počinjenih djela organiziranoga kriminaliteta prati stalno povećanje broja poznatih počinitelja. Broj poznatih počinitelja pokazuje da organizirani kriminalitet u Hrvatskoj još nije dostigao stupanj visoke organiziranosti i međunarodne povezanosti te da se organiziranost još uvijek pretežno uspostavlja na lokalnom nivou. U prilog toj tezi ide i podatak da je postotak poznatih počinitelja kod ostalih kaznenih djela tzv. "općega kriminala" manji nego kod djela organiziranoga kriminala.

Općeprihvaćena je prosudba da se organizirani kriminalitet intenzivno širi u posljednjih dvadeset godina čime je naglašena njegova opasnost. Gluščić (1998) pojašnjava kako je takav trend uvjetovan, odnosno takvu strukturu potiče dostupnost najnovijih tehničkih pomagala, širenje gospodarske djelatnosti, trgovine, turizma i prometa, politička integracija te drugi procesi internacionalizacije i ujedinjavanja svijeta.

Interesantni su rezultati znanstvene studije o prognozi i razvoju organiziranoga kriminala u Njemačkoj te u Europskoj uniji, koja je provedena na inicijativu Saveznoga kriminalističkog ureda Nje-

mačke, a u čijoj je izradi sudjelovalo 26 eminentnih znanstvenika s različitih znanstvenih područja. Prema mišljenju tih stručnjaka, ako izostanu odgovarajuće mjere: udio organiziranoga kriminaliteta u ukupnoj masi kriminaliteta porast će sa 19% u 1988. godini na 37% u 2000. godine, kriminalna udruženja postat će čvrsto strukturirana i etablirana u pojedinim gospodarskim i državnopravnim tijelima, imigracijska politika omogućit će stvaranje u urbanim sredinama "slamova" i getoiziranih oblika pojedinih etničkih zajednica, odakle će se regrutirati pripadnici različitih kriminalnih udruženja. Navedeni rezultati jasno ocrtavaju opasnost njegovog širenja (Sačić, 1998).

Opasnost od organiziranoga kriminaliteta u posljednje je vrijeme, zbog velikih društvenih promjena, posebice izražena u zemljama u tranziciji. Težnja otvaranju granica radi uklapanja u međunarodni ekonomski sustav slobodnoga tržišta, nedostatak potrebnih investicijskih sredstava, pomankanje iskustva ali i odgovarajućih pravnih instrumenata za borbu protiv organiziranoga kriminala, uz široke mogućnosti pranja novca i korištenja novih izvora prihoda povezanih uz često polulegalnu, privatizaciju, stvara idealne uvjete za tu aktivnost. Upravo organizirani kriminal može biti jedan od značajnih uzroka neželjenog stanja u tranzicijskim državama, jer može izazvati kočenje ili slabljenje procesa demokratskog preobraćanja društva, smanjenja opće sigurnosti i kvalitete života ljudi, zanemarivanja socijalne funkcije države i dovesti do ugrožavanja pravde te univerzalnih ljudskih prava i sloboda.

Transnacionalnost je vrlo bitno i specifično obilježje organiziranoga kriminala. Globalni procesi zbog kojih se stalno proširuju veze među različitim zemljama, a granice među njima, i formalno, imaju sve manje značenje, daju i organiziranome kriminalu sve više globalni karakter. Tako je na primjer utvrđeno da su u Njemačkoj, u razdoblju od 1991. do 1995. godine, u 2355 kaznenih postupaka vođenih protiv pripadnika kriminalnih organizacija u 63.4% slučajeva okrivljenici bili stranci. U 66.1% slučajeva osumnjičene osobe održavale su veze s kriminalnim organizacijama u drugim zemljama. U 118 kaznenih postupaka dokazana je izravna veza s krupnim inozemnim zločinačkim udruženjima (sindikatom). Tako je primjerice samo u Berlinu utvrđeno da stranci sa 34% sudjeluju u "općem" kriminalu, a sa 70.4% u otkrivenoj djelatnosti organiziranog kriminala (Kallmann, prema Singer, 1998).

Organizirani kriminal na nekim područjima, stvara paralelni podzemni ekonomski sustav (ponegdje s velikim utjecajem na postojeću političku vlast), a opasnost mu se još više povećava stoga što ga klasične metode borbe protiv kriminala bitno ne mogu ugroziti, posebice ako se, što je vrlo često, upotrebljavaju samo na lokalnoj i nacionalnoj razini (Tomašević, 1998).

Također je dokazano da neučinkovitost sustava otkrivanja i sankcioniranja počinitelja povećava nedisciplinu, a s time i opasnost od organiziranoga kriminala za društvo. Zbog toga se u sve rasprave koje se danas vode o organiziranome kriminalu obvezatno uključuje rasprava o (ne)učinkovitosti aktualnih (klasičnih) metoda otkrivanja kriminala. Često se ističe kako se tehnički dobro opremljenim i bezobzirnim kriminalnim organizacijama suprotstavljaju nedovoljno educirani kadrovi, zastarjele metode, neprimjerena organizacija i neprilagodeni normativni instrumentarij. Do izvjesne mjere tome katkada pridonosi i predimenzionirani strah da će se širenjem ovlaštenja policije i tijela kaznenoga progona povećati opasnost od njihovih zloupotreba na štetu individualnih prava i sloboda građana (Singer, 1998).

Posebno je obilježje organiziranoga kriminala i rastuća spremnost na primjenu nasilja, kako prema žrtvama kriminalnih aktivnosti, tako i u međusobnoj borbi (Gilinski, 1998, Vogel, 1995; Iwanowitsch, 1991; prema Singer, 1998). Tako su samo 1994. godine zabilježena 562 naručena ubojstva, što je bilo pet i pol puta više nego 1992. godine. Primijećeno je sve intenzivnije prodiranje predstavnika kriminalnih organizacija u legalne strukture vlasti i gospodarstvo uz nastojanje da utječu na sadržaj njihovih odluka i jačaju utjecaj organiziranoga kriminala na legalne gospodarske tijekove (Singer, 1998). Zbog toga, opravdano se smatra da opasnost koja se djelovanjem organiziranoga kriminala nadvila nad pravni i demokratski poredak mnogih zemalja ne proizlazi toliko iz prozročene štete niti iz zbira počinjenih kriminalnih radnji, pa ni onih naročito teških, već iz upornog nastojanja kriminalnih organizacija da ilegalno stečenom financijskom moći utječu na sadržaj odluka koje se donose u gospodarstvu, policiji i javnoj upravi, a time i na ukupne društvene procese i tijekove koji tada sve manje podliježu kontrolnim instancijama i državnopravnim mehanizmima demokratskoga društva (Singer, 1998). Otud isticanje da organizirani kriminal predstavlja jedan od najznačajnijih izazova suvremenoga društva (Pavišić, Vekić, 1998; Singer, 1998). U Njemačkoj je istaknuto da milijarde "oprano" novca kriminalnog podrijetla pridonose brisanju razlika između legalnog gospodarstva te proizvode gospodarske i političke realnosti koje omogućuju organiziranome kriminalu da utječe na instancije gospodarskog i političkog odlučivanja. Vrlo plastično opasnost organiziranoga kriminala opisuje (Weber, 1998) prema (Singer, 1998): "Gospodarski i organizirani kriminal možemo si predočiti kao dva kruga koja se sijeku, a zajednička im se površina stalno povećava sve kompleksnijim i profesionalnijim izvršenjem kriminalnih radnji."

Organizirani kriminalitet istinska je prijetnja demokratskom razvoju i opstanku pravnog i soci-

jalnog reda u svakom društvu koji neminovno destruiira i onemogućava funkcioniranje državnih, pravnih i političkih institucija, a njegova opasnost koja demokraciji i pravnoj državi prijete infiltracijom ilegalno stečenog novca u legalne financijske i gospodarske tijekove iznimno je velika, stoga je njegovo sprečavanje od neprocjenjivog značaja za svako društvo.

3. KAZNENOPRAVNI ASPEKT ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

Učinkovito otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje organiziranoga kriminala danas je moguće samo uz jaku političku odlučnost i potporu najšire javnosti. Međutim, sučeljavanje društva sa sudjelovanjem više osoba u kaznenome djelu i pojava zločinačkih kolektiva s kumulacijom zločinačke energije, koja znatno podiže razinu opasnosti, ponajprije zahtijeva donošenje i dosljednu primjenu učinkovitih propisa, a što znači propisa prikladnih za djelotvornu praktičnu primjenu, kao i raznovrsnih mjera profilakse za njegovo uspješno suzbijanje. Na to upućuju brojni međunarodni politički i stručni skupovi, te međunarodne organizacije (UN, Vijeće Europe, Europska unija i dr.), a postoje i brojni međunarodni dokumenti koje usvajaju pravni sustavi većine država.

Poznato je da danas već postoji 129 međunarodnih tijela za suzbijanje djelovanja organiziranoga kriminala, uključivši i ona specijalizirana za nadzor nad ilegalnom trgovinom i distribucijom droge. Od toga broja 53 tijela djeluju sveobuhvatno, 54 ograničava svoje djelovanje na Europu, a brojna tijela imaju isključivo bilateralni značaj (Singer, 1998).

Vijeće Europe je od 1991. godine do danas svojim članicama, pa tako i Republici Hrvatskoj, višekratno preporučivalo prihvaćanje raznih mjera, kao što su npr. na planu kriminalizacije donošenje specifičnih inkriminacija za članstvo u kriminalnim skupinama, sudjelovanje u kriminalnim poduzećima i pothvatima, šire represivno zahvaćanje korupcije (posebice s međunarodnim elementom), mjere koje se odnose na novčarski promet, mjere na planu otkrivanja i istraživanja kaznenih djela, mjere na planu ustroja kaznenoga pravosuđa (Krapac, 1998).

Organizacija Ujedinjenih naroda uspostavila je niz radnih tijela koja se bave problemima međunarodnoga kriminaliteta i njegova suzbijanja. Ekonomsko socijalno vijeće OUN najviše je tijelo koje utvrđuje smjernice za borbu protiv organiziranoga kriminala te donosi akte i preporuke. Od ostalih tijela potrebno je spomenuti: Komitet za sprečavanje kriminala i za borbu protiv delinkvencije, Odjel za prevenciju i kaznenopravna pitanja međunarodnoga kriminaliteta, Komisija za opojne droge osnovana kao tehnička komisija Ekonomsko socijalnog

vijeća, Odsjek OUN za narkotike, Fond OUN za borbu protiv zlouporabe narkotika, Regionalne institute za prevenciju međunarodnoga kriminaliteta i tretman prijestupnika, Kongresi OUN o sprečavanju kriminaliteta i tretmanu prijestupnika koji se održavaju svake pete godine. Vijeće Europe u rujnu 1994. godine osnovalo je multidisciplinarnu Komisiju stručnjaka za borbu protiv korupcije čiji je program usvojio odbor ministara Vijeća Europe.

U kaznenom se postupku oduvijek suprotstavljaju težnja prema djelotvornosti postupka i težnja prema zaštiti prava građana. U drugoj polovini XX. stoljeća izgledalo je da, nakon višestoljetnog prevladavanja djelotvornosti, u demokratskim zemljama napokon prateće zahtjev za zaštitom temeljnih prava građana. Međutim, takav zahtjev usporava organizirani kriminal kao veliki izazov kaznenom postupanju u drugoj polovini ovoga stoljeća objašnjava (Tomašević, 1998). Naime, učinkovito otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje organiziranoga kriminala podrazumijeva i dodatno posezanje države u zaštićena područja temeljnih prava i sloboda građana. No, to je, prema stajalištu mnogih država Europe i Amerike, manje zlo, od zla i opasnosti koje nosi organizirani kriminal za sigurnost građana i stabilnost države. Na taj način otvara se "vječno" pitanje kaznenoga procesnoga prava: kako naći pravi i primjeren odnos dviju oprečnih tendencija vidljivih tijekom provedbe kaznenog postupka, i to težnje za djelotvornošću provedbe kaznenog postupka (zaštita državnih i opće društvenih interesa) i s druge strane težnje za zaštitom ljudskih prava i sloboda građana, sudionika u kaznenom postupku. Stupanj i način ograničenja tih vrijednosti suvremene civilizacije određuje se u skladu sa četiri postulata o pravnim okvirima za ograničenje temeljnih prava i sloboda. S obzirom na temu ovog rada interesantna su dva: posezanje u temeljna prava i slobode moraju uvijek biti materijalno pravno legitimizirani težinom kaznenoga djela koje se istražuje ili za koje se pojedinac sankcionira (kriminalnopolitički je nedopustivo nerazmjerno ograničavanje temeljnog prava, primjerice prava na slobodu kod lakih delikata, svaki poduzeti poseg u temeljno pravo mora biti ograničen vremenskim rokom i nadzorom suda nad uvjetima za njegovo određivanje i nad njegovom primjenom. Slijedeći potrebu efikasnosti pravnog sustava hrvatski zakonodavac je odredbom članka 180. Zakona o kaznenom postupku predvidio mogućnost određivanja šest posebnih mjera, kojima se privremeno ograničavaju ustavna prava građana, koje na zahtjev državnog odvjetnika može odrediti istražni sudac protiv osobe za koju postoje "osnove sumnje".

Svjedoci smo i sukoba različitih koncepcija politike suzbijanja organiziranoga kriminala pa se tako postavlja pitanje kako razriješiti dvojbu treba li, u borbi protiv organiziranoga kriminala, mije-

njati postojeća temeljna načela stvaranjem posebnoga tretmana za tu vrstu kriminaliteta, ili je pak u tom području nužno zadržati tradicionalna načela kaznenoga prava (Kurtović, 1998). U tom smislu postoji čitav niz različitih prijedloga o uvođenju novih pravnih rješenja ovoga problema. Bez obzira na različite kriterije, sve se mjere i radnje mogu okvirno podijeliti na tri skupine: represivne, koje obuhvaćaju različite metode istraživanja, tajnog nadzora i infiltracija u kriminalne skupine; preventivne, koje obuhvaćaju profilaksu kriminalne imovine, razne oblike ograničenja slobode kretanja pojedinih osoba, zaštitu potencijalnih svjedoka i sl., te ustrojstvene, koje se odnose na centralizaciju policijskih izvida kod hijerarhijski viših (policijskih) tijela, na specijalizaciju policije i državnog odvjetništva i funkcionalno povezivanje njihovih specijaliziranih sektora (Krapac, 1998).

Na području materijalnog kaznenoga prava predlaže se preciznije određivanje kaznenih djela povezanih uz organizirani kriminalitet, te pooštrenje represije prema počiniteljima. Sve su jači zahtjevi za propisivanje konfiskacije imovine kao posebne kaznene sankcije za sudionike u vršenju djela organiziranoga kriminala, te mjere koje se odnose na novčarski promet, kriminalizaciju pranja novca, financijski nadzor nad novčanim transakcijama, ograničenje raznih financijskih monopola i bankarske tajne, mjere za brzo identificiranje imovinske koristi stečene kaznenim djelom te njezino sekvestriranje i konačno oduzimanje (tzv. slijedeće traga novca).

Potrebno je usavršiti postojeći normativni instrumentarij i stvoriti potrebne organizacijske i kadrovske uvjete za sprečavanje ulaganja ilegalno stečenih prihoda u legalne gospodarske i financijske tijekove (pranje novca) kao i za oduzimanje ilegalno stečene imovine i njezinih plodova uz barem djelomično rasterećenje nadležnih tijela od tereta dokaza slično (Ostendorf, 1991). Kada se radi o ovoj skupini kaznenih djela predlaže se i proširenje iznimaka od presumpcije okrivljenikove nevinosti (dakle, prebacivanje tereta dokaza na okrivljenika), predviđanje posebnih mehanizama za zaštitu sudionika u postupku, a govori se čak i o predviđanju posebne nadležnosti za ta kaznena djela. Smatra se da bi takvim zakonskim izmjenama kazneno pravosuđe, koristeći se međunarodnom suradnjom, bilo kadro suprotstaviti se organiziranome kriminalu.

Prilikom predlaganja i kreiranja svih kazneno pravnih instituta i mjera treba polaziti od iskustvom potvrđene činjenice da je osnovni i najjači motiv djelovanja organiziranoga kriminala svaka-ko brzo stjecanje velike financijske i druge materijalne dobiti uz što manji rizik. Razumljivo je stoga da se među efikasnije metode suzbijanja organiziranoga kriminala ubrajaju one koje potiru i znatno reduciraju imovinski efekt djelovanja kriminalnih

organizacija. Upravo zato se kriminolozi i kriminalisti sve češće zalažu za normativne instrumente koji će omogućiti da se lakše uče u trag ilegalno stečenoj imovini, a koji neće pretjeranim teretom dokaza otežati ili čak spriječiti oduzimanje takve imovine. Na prijekor da se pritom podcjenjuje opasnost da na taj način budu povrijeđena prava i slobode građana zagovornici tih ekonomskih mjera ističu da bi upravo zbog zaštite građana od djelovanja kriminalnih organizacija bilo uputno u slučaju osnovane sumnje da je neka imovina stečena ilegalno barem djelomično teret dokaza prebaciti na nositelje te imovine.

U nacionalnim kaznenopravnim sustavima dolazi do transformacija koje predstavljaju odgovor na izazov organiziranoga kriminala. Tako je i Hrvatska izmijenjenom kaznenog zakonodavstva prihvatila nova rješenja za borbu protiv organiziranoga kriminala i ratificirala nekoliko međunarodnih konvencija te donijela neke specifične zakone. Transformacije su utemeljene na domaćim inicijativama i iskustvima ili su rezultat međunarodnih postignuća. Sjedinjene Američke Države odigrale su vodeću ulogu u otkrivanju novih metoda u borbi protiv organiziranoga kriminala koje su polako prihvaćene u zakonodavstvima ostalih zemalja (prikriveni istražitelj, simulirano davanje potkupnine i dr.).

Vrlo bitno je istaknuti da je organizirani kriminal izazvao značajne promjene u pravosudnim sustavima. Jedna od temeljnih pretpostavki i ujedno temeljnih karakteristika borbe protiv organiziranog kriminala jest promjena svrhe, cilja poduzimanja radnji pri suzbijanju kriminala. Kod kriminala koji možemo označiti kao "obični", ali samo radi distinkcije prema onome što nazivamo "organizirani", svrha poduzimanja niza radnji državnih tijela jest otkrivanje i kažnjavanje pojedinaca koji je počinio kazneno djelo, dok je kod organiziranoga kriminala cilj otkrivanje i razbijanje organizacije kojoj pojedinac pripada, ističe (Gluščić, 1998).

Da bi određena država, pa tako i Hrvatska, mogla suzbiti organizirani kriminal, potrebno je ostvarivanje nekoliko uvjeta. Ti se uvjeti mogu svrstati u nekoliko kategorija, koje se mogu podijeliti na dvije osnovne. To su: stvaranje temelja na nacionalnoj razini i povezivanje s međunarodnim organizacijama i drugim državama. Na nacionalnoj razini potrebno je definiranje organiziranoga kriminala, stvaranje zakonodavne osnove i organizacijske promjene u tijelima koja se bave suzbijanjem organiziranoga kriminala. Na međunarodnoj razini potrebno je intenziviranje suradnje svih državnih tijela te učvršćivanje postojećih i stvaranje novih oblika suradnje jer se postojeći pokazuju nedostatnima.

Rješenjima sadržanim u Kaznenom zakonu ostvarene su pretpostavke materijalnog kaznenoga

prava za uspješno suzbijanje organiziranoga kriminala, oslobađanje od kazne tzv. pokajnika, vrstama kazni, trajanju kazne zatvora, posebno propisivanjem uvjeta za izricanje kazne dugotrajnog zatvora za najteže oblike teških kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalitetom, određivanje kvalifikatornih okolnosti čije ostvarenje pridonosi težem kažnjavanju počinitelja i sudionika ako su djelo učinili u sastavu kriminalne grupe ili zločinačke organizacije, proširenje liste tzv. koruptivnih delikata i drugim odredbama Kaznenog zakona, a poglavito institutom oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom, čiju primjenu nažalost sudska praksa gotovo ne bilježi posljednjih godina (iako je to, prema iskustvima drugih zemalja, jedna od najučinkovitijih mjera borbe protiv organiziranoga kriminala).

Specifičan institut za sprečavanje organiziranoga kriminala je mogućnost korištenja pokajnika u kaznenom postupku. Pokajnik je uobičajeni (ne i zakonski) naziv za osobu koja kao član zločinačke organizacije otkrije tijelima kaznenog postupka podatke o toj organizaciji očekujući da se zbog toga protiv nje ne pokrene kazneni postupak. Proučavanjem odredbi našeg materijalnog kaznenog prava može se zamijetiti da one proširuju značenje ovog pojma jer omogućuju da se član grupe ili zločinačke organizacije oslobodi kazne, tako da iskazivanje ne mora biti motivirano dobivanjem neke vrste procesnog imuniteta i (obligatornim) oslobođenjem od kazne. Naravno, materijalnopravno motiviranje "pokajnika" ne uzrokuje dileme koje nastaju kod procesnopravnog motiviranja. Naime, oslobođenje od kazne moguće je samo ako član grupe ili zločinačke organizacije otkrije grupu ili organizaciju prije nego u njezinom sastavu ili za nju počinio kazneno djelo (čl. 333. KZ). Procesno pravo za razliku od navedenoga, pokajnikom smatra osobu koja je kao pripadnik zločinačke organizacije počinila jedno ili više kaznenih djela. Mogućnost korištenja pokajnika smatra se jednom od djelotvornih mjera za borbu protiv organiziranoga kriminala, a prihvaća je i naše procesno pravo. Ovo, naime, daje ovlaštenja državnom odvjetniku RH da odbaci kaznenu prijavu ili da odustane od kaznenoga progona takve osobe. Pritom zakonodavac određuje kriterij koji bi državnom odvjetniku trebao poslužiti prilikom odlučivanja, a to je da između težine počinjenih djela i važnosti iskaza mora postojati razmjer. Empirijskih istraživanja ovog instituta u RH još uvijek nema, pa u ovom trenutku nije moguće zaključivati o njegovoj praktičnoj korisnosti. Također, s obzirom na činjenicu da je opseg organiziranoga kriminala, kao i njegov udio u ukupnom kriminalitetu RH malen, u ovom trenutku može se pretpostaviti da on neće biti često primjenjivan u nas. No, postojanje takve procesne odredbe svakako je usklađeno sa suvremenim metodama borbe protiv spomenute negativne društvene pojave, a što potvrđuje i iskustvo zemalja u

kojima je organizirani kriminal temeljni društveni problem, a koje govori da ovaj procesni institut može biti od velikog praktičnoga značenja.

Opće je prihvaćeno stajalište da su dvije najsvrsishodnije sankcije u borbi protiv organiziranoga kriminala konfiskacija i oduzimanje dobiti, dakle, one kojima se počiniteljima oduzimaju "plodovi" njihovih kaznenih djela. Glede tih vrsta sankcija postoji različiti tretman u nacionalnim pravnim sustavima. Konfiskacija je gotovo svugdje prihvaćena kao dopunska sankcija oduzimanja predmeta koji su nastali počinjenjem djela ili su uporabljeni za njegovo počinjenje (*producta et instrumenta sceleris*). Ona je došla na zao glas zbog njezine zlouporabe u totalitarnim režimima, pa je većina pravnih sustava sankciju konfiskacije cjelokupne počiniteljeve imovine ukinula zbog mogućnosti njezinih zlouporaba. Oduzimanje dobiti ostvarene kaznenim djelom mjera je koja uključuje dobit u bilo kojem obliku (i novčana sredstva na bankovnom računu), te u nekim državama pokriva i onaj profit koji je ostvaren iz "izvorne" dobiti (Njemačka, Nizozemska i Belgija). Međutim, u nekim je državama kao oblik kažnjavanja još uvijek zadržano oduzimanje počiniteljeve cjelokupne osobne imovine, npr. u Francuskoj za kaznena djela zlouporabe droga i djela protiv čovječnosti, te u Švicarskoj za djela počinjena od organizacija mafijaškog tipa, prema (Kurtović, 1998).

Organizirani kriminal zbog svoje razorne snage ponovno aktualizira pitanje odgovornosti pravnih osoba za zločin proistekao iz njezinog djelovanja. U jednom dijelu nacionalnih zakonodavstava razvoj ide prema imovinskoj odgovornosti za akte pojedinca. Tek u pojedinim zemljama postoje odredbe koje predviđaju vikarijsku odgovornost, a jednako su rijetke i izričite odredbe o odgovornosti za rad trećih.

Interesantno je da prema austrijskom zakonodavstvu pravna osoba može biti raspuštena ako je njezin službenik počinio kazneno djelo u svezi sa službom i ako se mogu očekivati buduće zlorabe. Također, nekaznenopravne sankcije, moćnih dalekosežnih posljedica, predviđa talijansko pravo prema kojemu sumnja da se radi o organizaciji mafijaškog tipa može dovesti do tzv. "preventivnih mjera" koje uključuju konfiskaciju i oduzimanje koristi ostvarene kaznenim djelom. Nizozemska predviđa mogućnost sudskog raspuštanja pravne osobe koja je odgovorna za kazneno djelo ako je to potrebno da se spriječi ponovno kriminalno ponašanje (Kurtović, 1998).

Delikti ostvareni u djelatnosti kartelnih udruženja u pravilu se uvrštavaju unutar skupine prekršaja, prijestupa, ili čak izvan područja kaznenoga prava, pa u tom potonjem slučaju za njih ostaje isključivo imovinska sankcija. Primjer za prvu soluciju jest njemačko zakonodavstvo gdje se kartelni delikti sankcioniraju kao prekršaji. Drugo,

još liberalniju skupinu predstavlja poredak Velike Britanije (Pavišić, 1991).

U hrvatskom kaznenom zakonodavstvu ne postoje sankcije posebno rezervirane za grupe i organizacije, već se one primjenjuju isključivo prema pojedincima, makar su djela počinili u sastavu zločinačke organizacije. Konfiskacija počiniteljeve osobne imovine kao vrsta sankcije za kaznena djela ne postoji uopće u hrvatskom zakonodavstvu. Mjere koje se u određenom smislu mogu posredno odnositi na imovinu zločinačke organizacije jesu sigurnosna mjera oduzimanja predmeta i posebna mjera oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom. I jedna i druga se primjenjuju sudskom odlukom prema individualnom počinitelju djela.

Sigurnosna mjera oduzimanja predmeta (čl. 80. KZRH) može se primijeniti glede predmeta koji je bio namijenjen ili uporabljen za počinjenje kaznenoga djela ili je nastao počinjenjem kaznenoga djela kad postoji opasnost da će se određeni predmet ponovno upotrijebiti za počinjenje kaznenoga djela ili kad postoje razlozi zaštite opće sigurnosti ili moralni razlozi. Predmeti se mogu oduzeti i kad nisu vlasništvo počinitelja, a zakonom se može odrediti i njihovo obvezno oduzimanje (npr. opojne droge prema čl. 173. st. 7. KZRH). U poredbenom pravu postoji tendencija da se predmet "slijedi", pa tako prema njemačkom kaznenom zakonodavstvu počinitelju može biti određeno da plati novčanu protuvrijednost ako je predmet prodao ili je na drugi način spriječio njegovo oduzimanje. Također, u nekim se državama oduzimanje predmeta uporabljenih ili nastalih počinjenjem djela može primijeniti i prema pravnim osobama. Ako su pravne osobe do predmeta došle mala fide ili za neprimjerenu cijenu, njemačko, francusko, švicarsko i slovensko kazneno pravo predviđa njihovo oduzimanje. Takva rješenja sve više pokazuju da ne postoji oštra granica između oduzimanja predmeta i oduzimanja dobiti ostvarene kaznenim djelom zaključuje (Kurtović, 1998).

Od predmeta *instrumenta et producta sceleris* razlikuju se predmeti koji su u smislu koristi ostvareni počinjenjem kaznenoga djela, a koji se oduzimaju prema odredbi (čl. 82. KZRH). U svezi s prihvaćenim načelom da nitko ne može zadržati imovinsku korist ostvarenu kaznenim djelom ova se odredba u hrvatskom kaznenom pravu ne smatra kaznenopravnom sankcijom, već posebnom mjerom. U imovinsku korist ubrajaju se novac, vrijednosni papiri ili stvari (materijalna dobit) do koje je došao bilo koji sudionik ostvarenja kaznenog djela (čl. 82. st. 2. KZRH). Ako se ona u cijelosti ili djelomično ne može oduzeti, sud će obvezati počinitelja na isplatu novčane protuvrijednosti. Temelj oduzimanja imovinske koristi svaka je sudska odluka kojom je utvrđeno da je kazneno djelo počinjeno. Međutim, interesantan je stav Bačića (Kur-

tović, 1998) da iz odredbe čl. 82. st. 1. KZRH proizlazi da će se imovinska korist oduzeti i u slučaju kada vođenje kaznenog postupka nije bilo moguće, odnosno odlukom kojom se postupak obustavlja zbog postojanja određenih procesnih smetnji. Za primjenu ove mjere nije potrebno ispuniti kaznenopravne zahtjeve krivnje i kažnjivosti, jer se ona može primijeniti i kad ne postoji krivnja počinitelje i bez obzira na oblik sudjelovanja u počinjenju djela. Prema tome, jedini je uvjet njezine primjene da je dobit ostvarena baš počinjenjem djela. Radi se isključivo o tzv. čistoj dobiti, jer bi inače ova mjera značila konfiskaciju počiniteljeve imovine, objašnjava (Kurtović, 1998).

Takoder, imovinska korist može se oduzeti i od trećih osoba, bez obzira na to po kojem su je temelju stekle, ako su došle do nje pod okolnostima koje upućuju na to da su znale ili su mogle i bile dužne znati da je korist ostvarena kaznenim djelom. S obzirom na to da novi Kazneni zakon ne sadrži izričitu odredbu o oduzimanju dobiti od organizacija, posredno se iz odredbi Zakona o kaznenom postupku zaključuje da je "treća osoba" ne samo fizička nego i pravna. Odredba čl. 468. st. 3. ZKP predviđa da se u postupku oduzimanja imovinske koristi odluka dostavlja osobi na koju je imovinska korist prenesena, a i predstavniku pravne osobe ako je sud izrekao oduzimanje imovinske koristi od te osobe. Ranije je odredba čl. 82 Osnovnoga krivičnog zakona predviđala oduzimanja imovinske koristi od organizacije ili zajednice "ako je počiniteljevim krivičnim djelom pribavljena imovinska korist za organizaciju ili zajednicu". Međutim, u pitanju je uobičajeno slučaj gdje je izvršenjem kaznenoga djela odgovorna ili službena osoba pribavila za svoju (legalnu) organizaciju imovinsku korist.

U poredbenom se pravu prepoznaju najmanje tri pristupa ovom problemu. Prvi dopušta ili čak nalaže oduzimanje dobiti (imovine) organizacija ako su one stvorene kao mafijaški tip organizacije ili ako su njezini članovi osuđeni za pripadanje zločinačkoj organizaciji (Austrija, Finska, SAD). Drugi pristup ne predviđa oduzimanje dobiti od pravnih osoba. Neke države predviđaju da se mogu oduzeti samo predmeti i imovina koji pripadaju počinitelju (Japan i Poljska). Taj se pristup temelji na stajalištu o punitivnoj prirodi ovih sankcija. Sasvim drugačije stajalište usvaja pravo SAD po kojem transfer nezakonite dobiti nije smetnja za njezino oduzimanje, osim za bona fide kupce. Slično je rješenje predviđeno i u francuskom kaznenom pravu u svezi s dobiti ostvarenom djelima zloporabe droga (Weigend, prema Kurtović, 1998). Treći sustav predstavlja sustav srednjega rješenja po kojem se dopušta oduzimanje dobiti ako je treća osoba (i pravna) nepravedno ostvarila prijenosom na sebe (Njemačka, Švicarska). Švicarska predviđa mogućnost oduzimanja osobne imovine i od pojedinaca

(ne i pravnih osoba) koji su podržali kriminalnu organizaciju ako se smatra da ona potječe od aktivnosti zabranjenih organizacija (Weigend, prema Kurtović, 1998).

Takoder, zbog "moćne" karakteristike organiziranoga kriminala da vrlo žurno transferira profit ostvaren kriminalnim aktivnostima, stalna je opasnost da će počinitelj ili organizacija prijenosom imovine kasnije onemogućiti oduzimanje nezakonito ostvarene dobiti. Zato je u određenim kaznenopravnim sustavima u cilju sprečavanja ostvarivanja profita moguće i privremeno oduzimanje imovine ili predmeta tijekom kaznenog postupka. Austrija, Belgija, Njemačka, Švicarska, Finska, Kanada i SAD predviđaju mogućnost privremenog "zamrzavanja" imovine počinitelja.

Novo hrvatsko kazнено zakonodavstvo (čl. 467. ZKP) predviđa privremene mjere osiguranja u slučaju kad dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi, a takoder, što je za borbu protiv organiziranoga kriminaliteta vrlo značajno, i mjere blokade bankovnih računa i sekvestracije sredstava na njima (čl. 219. st. 3.-6. ZKP). I prema zakonskom tekstu te su mjere predviđene za kazneni postupak u svezi s organiziranim kriminalitetom jer se odnose na sredstava pribavljena protuzakonitom trgovinom opojnim drogama ili na sredstva pribavljena sudjelovanjem u kaznenim djelima koja je počinila grupa ili zločinačka organizacija za koja zakon predviđa kaznu zatvora preko tri godine. Takoder, preventivan značaj ima i odredba o privremenoj obustavi izvršenja financijskih transakcija pravnih ili fizičkih osoba za koje postoji sumnja da predstavljaju kazneno djelo, da služe prikrivanju kaznenoga djela ili prikrivanju dobiti ostvarene kaznenim djelom (čl. 219. st. 5. ZKP). Ove mjere osiguravaju oduzimanje dobiti pribavljene počinjenjem kaznenih djela, čime se upravo organiziranome kriminalu zadaje najteži udarac, pa se može ustvrditi da one same po sebi predstavljaju značajno preventivno sredstvo i utječu na profilaksu kriminalno sumnjive imovine, koja počiva na ideji "prevencije kroz represiju".

Razvojem sofisticiranih načina izvršenja i dobro organiziranih počinitelja djela kadrovska opremljenost sudova sve će više dobivati na značenju, odnosno predstavljati sve veći problem za njegovo suzbijanje ukoliko ne bude mogla adekvatno odgovoriti na njegov izazov. Zbog iznimne složenosti rada na otkrivanju i procesuiranju organiziranoga kriminala sve se više uočava potreba za specijaliziranim timovima stručnjaka u policiji, za specijaliziranim državnim odvjetnicima, i istražnim i raspravnim sucima, kao i kasacijskim i apelacijskim vijećima. Tako je npr. u Italiji je osnovan specijalni ured za provođenje istrage protiv mafije (Hauptmann, prema Singer, 1998).

Specijalizacija u borbi protiv organiziranoga kriminaliteta ostvarena je u Hrvatskoj isključivo na

nivou Ministarstva unutarnjih poslova. Tu su organizirani posebni odjeli kriminalističke policije za borbu protiv organiziranoga kriminala koji su međusobno povezani a koriste se centraliziranom obradom podataka. Nažalost, dalja specijalizacija na pravosudnom nivou nije provedena. Npr. mogućnosti da se uoče nezakonitosti u određenom području poslovanja i pronalaženje dokaza za utvrđivanje pravno relevantnih (odlučnih) činjenica često je vezano uz specijalističko kriminalističko i ekonomsko znanje. Na kaznenim i istražnim odjelima naših sudova ne postoji specijalizacija sudaca za npr. gospodarski kriminalitet, krvne delikte i slično. Osnivanjem sudova za mladež kao specijaliziranih sudova (prijašnja vijeća za maloljetnike pri općinskim i županijskim sudovima) bilježe se pozitivna iskustva takvog pristupa u suzbijanju malodobničke delinkvencije, pa se tim više javlja potreba za oživotvorenjem ove ideje u postupcima razrješavanja kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom. Možda je rješenje u specijaliziranom sudačkom kadru. Tada bi se, vjerojatno, povećala učinkovitost suda, i što je još važnije, u većoj mjeri povećala mogućnost suda da ocjenjuje npr. često složena financijska i knjigovodstvena vještačenja i druge dokaze za čije razumijevanje valja poznavati ekonomske zakonitosti poslovanja. Također, važno je specijalističko osposobljavanje policijskih službenika i inspeksijskih službi koji djeluju u početnoj fazi otkrivanja delikata. Brojne visoko razvijene europske zemlje sustavno organiziraju stručna osposobljavanja, i to svih službi koje otkrivaju, gone i odlučuju o odgovornosti za kažnjiva ponašanja. Dakle, bez općeg i dopunskog osposobljavanja teško je zamisliti minimalnu učinkovitost u suzbijanju organiziranoga kriminala. Pred društvom se nalazi i zadatak pravodobnog osposobljavanja svih razina zaštitnog sustava za sučeljavanje s novim rafiniranim oblicima zločina, kao npr. organizirana borba protiv terorističkih organizacija i slično. Stoga smatramo opravdanim gotovo nužnim provesti specijalizaciju u okviru državnog odvjetništva, te raspravnih i istražnih odjela u sudova.

Na sastanku potpredsjednika sedam najrazvijenijih zemalja svijeta i Rusije održanom 1996. godine u Lyonu prihvaćeno je četrdeset preporuka za unapređenje suzbijanja međunarodno organiziranoga kriminala. Gotovo jedna četvrtina preporuka odnosi se na pravosuđe, iz čega se može zaključiti da je uočeno kako suradnja među pravosudnim tijelima znatno zaostaje za suradnjom među nacionalnim policijama. U pravosudnom sektoru naročito se naglašava potreba za boljom suradnjom glede pravne pomoći, izručenja i zaštite svjedoka (Singer, 1998).

Za uspješno suzbijanje organiziranoga kriminala svakako je vrlo značajna i provedba ujednačene kaznene politike sudova prema osobama koje su

proglašene krivima za počinjene kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom (poglavito za počinjenje tih kaznenih djela u realnom stjecaju), kako u pogledu vrsta tako i u pogledu visine odnosno trajanja izrečenih sankcija. Praćenje aktualne sudske prakse neprocjenjivo je kada znamo da je ona posredan izvor prava i da u određenom smislu popunjava nedorečenosti i praznine u zakonu, uočava probleme i životne situacije koje nisu normativno pokrivene a koje se javljaju. Iz tih razloga, imajući u vidu da sudska praksa precizira domet zakona u odnosu na različite životne situacije, ustanovljuje smisao pojedinih pojmova koji nisu definirani, ispunjava praznine koje u pravnim propisima mogu postojati, nalazi rješenja za nejasnoće, otklanjajući proturječnosti ako su izmakle zakonodavcu, a koje sprječavaju pravilnu primjenu zakona, osuvremenjujući rješenja iz zastarjelih propisa, dakle, ona je nezaobilazni čimbenik u oblikovanju načela ujednačenja u suđenju i u slučajevima potrebe davanja smisla na osnovi jedinstvene cjeline pozitivnog prava.

4. PENALNI SUSTAV PRED IZAZOVOM ORGANIZIRANOG KRIMINALA

Kao ključna pitanja koja se javljaju prilikom rasprave o organiziranome kriminalu mogu se izdvojiti: obuhvaćaju li opisi postojećih kaznenih djela sve pojavne oblike organiziranoga kriminala, odgovaraju li sankcije predviđene za njih potrebama učinkovitog suzbijanja tog oblika kriminala i nije li kazneno pravo predviđanjem novih sankcija, te pojedinim novim procesnim odredbama došlo u sukob s temeljnim načelima kaznenoga prava koja osiguravaju zaštitu ljudskih prava i jamče pravnu sigurnost.

Kurtović (1998) ističe da legislatura danas na izazove organiziranoga kriminala uzvraća brojnim promjenama i adaptacijama tradicionalnog kaznenoga prava, češće nego uvođenjem novih paradigmi kaznene odgovornosti. To se posebice odnosi na područje uvjeta odgovornosti za počinjenje djela unutar kriminalne organizacije, te na područje sankcija. Ugledni znanstvenici s područja kaznenog i međunarodnog kaznenog prava upozoravaju da bi borba protiv organiziranoga kriminala mogla "revolucionirati" kazneno pravosuđe u opsegu nepoznatom u dosadašnjoj povijesti (Weigend, prema Krapac, 1998). Kao što se masovna pojava kaznenih djela počinjenih kao "poslovnih pothvata" raznih zločinačkih asocijacija, razlikuje od uzorka "običnoga" kriminaliteta, znači kaznenih djela pojedinca koje se javlja kao izolirano odstupanje od socijalno prihvatljivog ponašanja u društvu, tako će se možda kazneno pravosuđe morati ubuduće razlikovati od sadašnjeg, utemeljenog na kaznama i mjerama primjerenim skrivljenom,

društveno prijekornom ponašanju pojedinca navodi (Weigend, 1997). Suočeni s izazovom organiziranoga kriminala države u svojim kriminalnopolitičkim odlukama moraju prekoračiti sudbonosnu razdjelnicu: hoće li zadržati tradicionalna načela kaznenoga prava ili će, i u kojoj mjeri, prihvatiti nove ciljeve i nova sredstva kriminalne politike koja možda mijenjaju temeljne postavke o krivnji i kažnjivosti, objašnjava (Krapac, 1998), a to je ujedno i najveći ali ne i jedini problem penalnog sustava pred izazovom organiziranoga kriminala.

S teorijskoga stajališta, najznačajnije je pitanje na koji način postaviti kaznenu odgovornost voda zločinačke organizacije, a nerazdvojno od toga je pitanje kako ih sankcionirati (lakše ili teže). Problem je u tome što je vrlo teško utvrditi da su vode i ostali članovi organizacije stvarno sudjelovali u počinjenju pojedinih djela. To znači da tradicionalni oblici počiniteljstva i dioništva mogu biti nedostatni za individualnu kažnjivost. Većina je pravnih sustava pronašla rješenje ili proširenjem pojmova supočinitelj i posredni počinitelj ili uvođenjem "jedinstvenog počiniteljstva", ili oslanjanjem na tradicionalnu akcesornu odgovornost (dioništvo), ili u konceptu conspiracy (dogovora za počinjenje djela) (Kurtović, 1998). Istovremeno, u praksi glavni problem nije u utvrđivanju oblika sudjelovanja, već u dokazivanju neposrednog sudjelovanja u pojedinačnim djelima izvršenima od članova koji u hijerarhijskoj strukturi organizacije zauzimaju "niži" položaj (Kurtović, 1998).

Središnji problem penalnog sustava je pitanje odgovaraju li tradicionalna pravila o sankcioniranju za sankcioniranje onih koji gospodare kriminalnim organizacijama i iz njihovih akcija izvlače najveću korist, a uvijek ostaju u sjeni, razvijajući i razrađujući sve veće i opsežnije planove kriminalne djelatnosti; odgovara li tradicionalni repertoar kazni i drugih mjera potrebama sankcioniranja takvih osoba, koje, ako im se netaknutom ostavi tako stečena imovinska korist, slikovito možemo zaključiti mogu "kupiti državu"; jesu li prihvatljiva odstupanja od postulata pretpostavke okrivljenikove nedužnosti kojima se kod određenih kaznenih djela teret dokaza prebacuje na okrivljenika; mogu li se državama nametati ograničenja njihovog suvereniteta u slučajevima koji traže da istražne radnje u predmetima organiziranoga kriminala na njihovu teritoriju poduzimaju represivna tijela strane države; jesu li prihvatljive mjere istraživanja činjenica i prikupljanja dokaza kojima se drastično ograničavaju neka temeljna prava građana kao što je to slučaj narušavanja prava na tajnost osobnog i obiteljskog života kod tajnih opservacija i tehničkoga snimanja ili, još više, kod "proaktivnog" detektiranja kriminalnih stanja putem "prikrivenih istražitelja", simuliranog otkupa predmeta i sl., problematizira (Krapac, 1998).

Pojedini čelnici kriminalističke policije u Njemačkoj otvoreno postavljaju pitanje kako sredstvima i strukturama koje odišu duhom 19. stoljeća učinkovito suzbiti kriminalna djelovanja pripadnika kriminalnih udruženja, koji iskorištavaju nesavršenost zakona, i njihovih "praznina", uz korištenje najmodernije tehnike, informatičke i prometne komunikacije, međunarodnih kriminalnih veza, enormne moći utemeljene na visini stečenoga "prljavog novca" koji uz korupciju državnih službenika i političkih predstavnika ulazi u gospodarske i financijske tokove (Forstenhausler, 1996, prema Sačić, 1998).

Područje sankcija posebice je značajno za sprječavanje organiziranoga kriminala. Uočeno je da borba protiv njega ne može biti uspješna dok je ograničena na pojedinačnog počinitelja. Pravilo je organiziranoga kriminala da se profit velikom brzinom transferira, prenosi tamo gdje će se teško otkriti. Stoga je temeljno pitanje svakog pravnog sustava kako kaznenopravne sankcije primijeniti na zločinačku organizaciju kao cjelinu za djela njezinih članova. Ograničavajući je čimbenik činjenica da su "kolektivne sankcije" zamišljene samo za organizacije koje su stvorene kao pravne osobe, dok kriminalne organizacije najčešće nisu uopće legalno registrirane niti imaju zakonite fondove iz koji bi mogle platiti kaznu. Poredbeno pravo ukazuje na postojanje dva sustava. Prvi je onaj u kojem su pravne osobe kazneno odgovorne. Opću kaznenu odgovornost pravnih osoba predviđaju Nizozemska i SAD, dok je ograničena odgovornost samo za neka djela predviđena u Francuskoj, te za vrlo ograničen broj djela u Finskoj, Grčkoj i Japanu. Njemačka smatra pravne osobe odgovornima za kriminalne djelatnosti njezinih tijela i visoko rangiranih uposlenika, ali iz teorijskih je razloga premjestila odgovornost pravnih osoba u područje administrativnih (upravnih) prijestupa (Kurtović, 1998). Gotovo identična je situacija u našem sustavu, naime, pravne osobe mogu biti stranke u prekršajnom postupku i postupku za gospodarske prijestupe koji su u nas u nadležnosti trgovačkih sudova.

Suvremene znanstvene i stručne spoznaje danas su dovele do bezuvjetnog konsenzusa oko činjenice da učinkovitost politike suzbijanja kriminaliteta zavisi i od primjerenih rješenja na području tzv. alternativnih sankcija. Međutim, njihova je pozicija i utjecaj u formalnim kaznenim sustavima prilično marginalna. čak i onda kada se koriste često se upotrebljavaju s ciljem rješavanja socijalnih konflikata, te u posredovanju između žrtve i počinitelja kada se radi o lakšim deliktima, dok se nasilnički ili "ozbiljni kriminalitet" rješava isključivo unutar tradicionalnog sustava na čak oštiri i više kažnjavajući način. Međutim, istodobno u svijetu je razvidan upravo neučinkovit sustav glede kažnjavanja i povrata teških kaznenih djela, pa se

zbog toga u posljednje vrijeme politika kažnjavanja sve više orijentira, ako već ne na primjenu, onda na proučavanje alternativnih sankcija, od kojih se za ovu skupinu počinitelja izlaz vidi u restituciji poput globe ili naknade štete, kompenzaciji "žrtvi", odnosno zajednici, te relativno novije oblike sankcija koje se provode u lokalnoj zajednici ("community based alternative sanctions"), npr. pojačani, odnosno zaštitni nadzor, neplaćeni rad u korist zajednice ili ograničenje slobode s obvezom sudjelovanja u odgovarajućim programima.

Južne američke države, navodi Conkina (1991), prema Žakman-Ban i dr. (1994) koje imaju veći udio zatvaranja od ostalih, orijentirale su se prema programima kao što su: izdržavanje kazne u vlastitom domu uz dopuštenje da se on napusti samo da bi osuđenik išao na posao ili da bi sudjelovao u javnim, dobrotvornim aktivnostima; elektronsko praćenje počinitelja koji se nalazi na uvjetnoj osudi ili je uvjetno otpušten; radni centri u zajednici gdje osuđenici rade besplatno na poslovima koje im odredi grad ili okrug; intenzivna kontrola na probaciji i sl. Cilj alternativnih sankcija djelotvorno je kažnjavanje počinitelja kaznenih djela i postizanje zastrašivanja, rehabilitacije, retribucije i pravde. Naime, ove su sankcije djelotvorne ako mogu osigurati javnu sigurnost, zadovoljiti osjećaj pravde i ukoliko nisu skupe, ističe (Conklin, 1991, prema Žakman-Ban i dr., 1994). Međutim, s pravom se upozorava i na nužnost čuvanja stanovitog generalno-preventivnog i represivnog karaktera kaznenoga prava, te na to da se treba nužno respektirati kako javnu sigurnost, tako i javno mišljenje (Šeparović, 1998).

Walgrave i Geudens (1996), prema Walgrave i Aertsen (1996) posebno naglašavaju potrebu osiguravanja jednog iznimno važnog uvjeta kaznenog pravnog sustava, a to je primjena principa proporcionalnosti odnosa između ozbiljnosti delikta i gornje granice dozvoljene državne intervencije. Naime, obveza nadoknade dopušta uvođenje proporcionalnosti, a razmatranje počinjene štete služi kao indikacija za stupanj dozvoljenog ograničavanja slobode. Provedbom toga načela oni smatraju da se ostvaruje "zadovoljavajući" kazneno pravni sustav. Naknada štete ocjenjuje se kao najučinkovitija i najpoželjnija sankcija prema počiniteljima organiziranoga kriminala. Ona je komplementarna metoda koja unosi nove elemente "pravde" u sustav, doprinosi prepoznavanju i nadoknadi tudeg osobnog vlasništva, te potvrđuje društvo kao uređenu zajednicu sigurnu u svoja prava. Braithwaite i Pettit (1990), prema Walgrave i Aertsen (1996) u svom komentaru jasno daju prednost "kažnjavanju" koje uključuje opciju nadoknade; "Pretpostavke reprobacije i reintegracije vode u razvoj restitucije kao oblika kažnjavanja; ono simbolizira štetu, dajući prizvuk da je nešto loše napravljeno". Centralna pitanja koja se javljaju kada se govori o

naknadi štete su: do koje mjere tradicionalno pravosuđe prihvaća naknadu kao važan cilj? Može li nadoknada postati intrinzični dio postojećeg kaznenog sankcioniranja? Koji uvjeti moraju biti zadovoljeni kako bi pravda nadoknade zauzela centralno mjesto?

Slično tome govori se da pravosuđe ne bi trebalo ni posramljivati, ni reintegrirati, ono bi trebalo jednostavno uspostaviti odgovornost i doprinos prema uvjetima koji promiču nadoknadu. Osim toga, opravdano se pretpostavlja da će se kulturna klima u društvu kao cjelini razvijati u smjeru stvaranja volje za nadoknadu i ukoliko je potrebno, do obveze nadoknade kao mogućnosti reintegracije počinitelja ove skupine kaznenih djela. Prema ideji pravde nadoknade glavni cilj pravne intervencije prema počinitelju kaznenoga djela ne bi trebao biti kažnjavanje, čak ni (re)edukacija, već popravljavanje ili nadoknada za štetu koja je počinjena kaznenim djelom. Popravljavanje štete nije u stvari ništa drugo do jedan mogući način promicanja reintegracije: počinitelj može utjecati na svoju dobru volju sebi u korist popravljanjem štete. Postoji mnogo pravnih, socio-etičkih i empirijskih argumenata za razvoj pravde nadoknade, ne samo kao dijela postojećeg retributivnog i rehabilitativnog pravosudnog sustava, već kao potpuno novog samostalnog pravnog modela.

Nadalje, kao jedna od alternativnih sankcija prema ovoj skupini počinitelja spominje se rad u zajednici, ili rad za opće dobro. Walgrave i Aertsen (1996) navode da je zajednica viktimizirana povredom javnog reda i prijetnjom javnim općim vrijednostima i ona može zahtijevati kompenzaciju tražeći od počinitelja (kompenzacijski) rad u zajednici. Napominje se da rad u zajednici treba implementaciju pune legalne procedure, prvenstveno iz razloga što rad u zajednici ne povezuje direktno delikt i sankciju pa tako čini tu vezu između njih beznačajnom i teško uočljivom. Drugo, on nema samo kompenzacijski učinak, već rad u zajednici eksplicitno uključuje ograničenje slobode kao rezultata delikta. Također, iznimno je interesantno pitanje mogućnosti izricanja uvjetne osude s zaštitnim nadzorom određenim kategorijama prijestupnika, no ono je navode Žakman-Ban i dr. (1994) ponekad gotovo heretičko pitanje. Primjerice, u prošlosti probacija se izričala samo počiniteljima manje teških kaznenih djela. Dubiozno je pitanje kriterija suda pri izricanju uvjetne osude, odnosno zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu.

Glede dostignuća i učinkovitosti hrvatskog penalnog sustava ocjene se razlikuju. Kurtović (1998) smatra da kriminalnopolitički pristup organiziranome kriminalitetu na legislativnom planu uglavnom odgovara zahtjevima suvremene antikriminalne politike u području organiziranoga kriminala, te da je novo hrvatsko kazneno zakonodavstvo učinilo značajan napredak u legislativnom

uređenju područja organiziranog kriminala. Suprotno je stajalište Krapaca (1997), po kojem odredbe materijalnog kaznenoga prava o počiniteljima i kaznjivom sudioništvu usvajanjem teorije vlasti nad djelom ne slijede tendencije iz poredbenoga prava koje proširuju opseg kaznene odgovornosti pojedinca.

Bez obzira na to kako u ovom trenutku ocijenili učinkovitost našeg penalnog sustava u odnosu na organizirani kriminal, složiti ćemo se s time da će de lege ferenda, težak i složen posao trajati i nadalje kontinuiranim praćenjem učinkovitosti cjelovitog sustava koji radi na otkrivanju, sankcioniranju, te tretmanu počinitelja, jer samo dobri propisi i adekvatne mjere, te što je još važnije njihova dosljedna primjena mogu sustav borbe protiv organiziranoga kriminala i njegovo sprječavanje učiniti učinkovitim.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na kraju možemo se upitati: Isplati li se zločin, bolje rečeno: Smije li se zločin isplatiti? Pitanje je to čiji bi odgovor trebao biti smjernica za kreiranje mjera i akcija kaznene politike u borbi protiv organiziranoga kriminala. Naime, pojedinca (potencijalnog počinitelja) moramo našom kaznenom politikom, odnosno efikasnošću sustava i zakona dovesti u situaciju da mu se nikako ne isplati ući u mračnu zonu organiziranoga kriminala, jer mu težina i visina zapriječene kazne i što je puno važnije mogućnost da bude uhićen u protupravnom ponašanju i mogućnost da mu se ono dokaže, mogu onemogućiti daljnje poslovanje i dapače oduzeti slobodu.

Pouzdana saznanja o postojanju i pojavnim oblicima djelovanja kriminalnih organizacija nužna su za projektiranje racionalne strategije suzbijanja i sprečavanja ove pojave, te za odgovarajuća organizacijska i kadrovska rješenja u svim segmentima sustava koji sudjeluje na njegovom otkrivanju, gonjenju, sankcioniranju i izvršenju sankcija. Također, ta saznanja su potrebna i za procjenu efikasnosti u tu svrhu donesenog normativnog instrumentarija, kako bi se neprekidno propitivalo da li on adekvatno odgovara na izazov organiziranoga kriminala i na mogućnosti sprječavanja njegovog razvoja. Dakle, potrebno je kontinuirano i sustavno izučavati opseg, kretanje i strukturu organiziranoga kriminala, kako bi se eventualno mogli uočiti novi pojavnici oblici i nova obilježja ili zamijetiti postojeća, a sve s ciljem da bi se moglo utjecati na uzroke takvog stanju i uklanjati ih. U znatnom se broju zemalja teži ustanovljenju prikladnog sustava primjerenih sankcija koje uključuju ograničenja i zabrane djelatnosti, a zatim i druge posljedice nere-distributivnog značaja. S tog stajališta također je potrebno preispitati uspješnost i svrhovitost prove-

dbe naših penoloških programa prema osuđenim osobama za počinjenje kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom.

Naglašava se multidisciplinarni karakter mjera za suzbijanje organiziranoga kriminala, pa je osim u kaznenom pravu od neprocjenjivog značenja de lege ferenda uređenje propisa i u drugim područjima kao u fiskalnom, trgovačkom, carinskom, administrativnom ili imovinskom pravu. Posebice je važno, pored represivnih mjera, pravno regulirati i mogućnosti poduzimanja preventivnih mjera ante delictum. Stoga, konkretni zahtjevi stoje pred nacionalnim policijama, inspekcijским službama, financijskom policijom, poreznim upravama, nadzornim službama u bankarstvu, gospodarskim komorama i naravno pravosuđem. U vremenu kada se nutarnja sigurnost zemlje ne može postići samo mjerama poduzetim unutar njezinih nacionalnih granica, nužno je pojačati međunarodnu suradnju svih subjekata koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju djelovanja organiziranoga kriminala. Vrijedno je nastojanje međunarodne zajednice, koja u suvremenim uvjetima teći, ako ne jedinstvenoj, a ono barem ujednačenoj, što je moguće konvergentnijoj zaštiti, takvoj koja bi u odnosu na većinu država omogućila prijeko potrebni minimum učinkovitosti u detekciji i procesuiranju organiziranoga kriminala.

Ponovno valja naglasiti da samo odgovarajućim multidisciplinarnim istraživačkim strategijama možemo upoznati i razumjeti ovaj zasigurno složeni društveni fenomen, a tek njegovim dobrim poznavanjem stvoriti uvjete za njegovo na neki način "kontroliranje" i sprečavanje.

LITERATURA

- Bay, J. (1998): The Danish Response to the Questionnaire on Organized Crime in the Baltic Sea Area, AIDP (16):52.
- Bejaković, P. (1994): Siva ekonomija u svijetu i osnovica za njezino analiziranje u Hrvatskoj; Financijska praksa 18 (2):79-107.
- Bejaković, P. (1997): Procjena veličine neslužbenog gospodarstva u izabranim zemljama; Financijska praksa 21 (1-2):91-124.
- Bičanić, I. (1997): Mjerenje veličina i promjene neslužbenog gospodarstva; Financijska praksa 21 (1-2): 15-28.
- Čučković, N. (1997): Neslužbeno gospodarstvo i proces privatizacije; Financijska praksa 21 (1-2):259-276.
- Flormann, W. (1995): Heimliche Unterwanderung; Organisierte Kriminalität-Herausforderung für Staat und Gesellschaft, Lubeck.
- Fundermann, B. (1985): Von Ausländern an Ausländern. Die Schutzgelderpressung-bevorzugter Delikt der organisierten Kriminalität, U: Kriminalistik (8).
- Geissdorfer, J. (1993): Schutzgelderpressung U:

Deutsches Polizeiblatt (3).

Gluščić, S. (1998): Kaznenopravni sustav pred izazovom organiziranog kriminaliteta - međunarodne kaznenopravna pomoć i suradnja; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):903-929.

Jukić, M. (1998): Organizirani kriminal - neka pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedopuštenih ponašanja u praktičnoj primjeni; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):779-786.

Krapac, D. (1997): Fizionomija novog hrvatskoga kaznenog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 4 (1):5.

Krapac, D. (1998): Pogled na neke važnije odredbe novoga hrvatskog kaznenog zakonodavstva o organiziranom kriminalitetu i pitanja njihove praktične primjene; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):511-543.

Kurtović, A. (1998): Organizirani kriminalitet - kaznenopravna pitanja odgovornosti (krivnje) i sankcija; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):725-751.

Lilie, H. (1998): National Report Germany, Organized Crime in the Baltic Sea Area, AIDP (16):107.

Maltz, M. (1995): Defining Organized Crime; U: Handbook of Organized Crime in the United States (izd. Robert J. Kelly i sur.) London.

Mačarević, S., Mikulić, D. (1997): Procjena neslužbenog gospodarstva u poljoprivredi, industriji i trgovini; Financijska praksa 21 (1-2):217-230.

Muller, G. (1989): Bedrohung der gewerblichen Wirtschaft durch die organisierte Kriminalität; U: Die Kriminalpolizei, (6).

Novoselec, P. (1998): Organizirani kriminal - pitanja kaznenopravnih inkriminacije nedozvoljenih ponašanja; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):763-778.

Pavišić, B. (1991): Pojave suvremenog zločina;

Priručnik 39 (9-10):5-7.

Portes, A. (1994): The Informal Economy and Its Paradoxes, U: Smelser, N.J.- Swedberg, R.: The Handbook of Economic Sociology, Princeton, N.J. Princeton University Press.

Sačić, Ž. (1998): Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj - kriminalistička stajališta; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):833-874.

Santino, U. (1998): Die Mafia und Mafia-ubliche Organisationen in Italien; U: Organisierte Kriminalität in Europa, Wien.

Singer, M. (1998): Organizirani kriminal; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):547-576.

Skorupan, V.: (1997): Pravni aspekti neslužbenog gospodarstva, opće značajke kažnjivih ponašanja kao javnih oblika; Financijska praksa 21 (1-2):329-346.

Šeparović, Z. (1988): Kriminologija i socijalna patologija; Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb.

Šulhofer, A. (1997): Sociokulturalni aspekti neslužbenog gospodarstva - Između oportunitizma i povjerenja; Financijska praksa 21 (1-2):125-141.

Tomašević, G. (1998): Organizirani kriminalitet - neka kaznenopravna pitanja; Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5 (2):813-831.

Walgrave, L., Aertsen, I. (1996): Reintegrativno posramljivanje i pravda nadoknade, zamjenjivo, komplementarno ili različito; European Journal on Criminal Policy and Research 4 (4):67-85.

Zachert, H.L. (1993): Allgemeine Kriminalität - Organisierte Kriminalität; U: Kriminalistik (11).

Žakman-Ban, V., Mikšaj-Todorović, Lj., Romić, P. (1994): Mogućnosti probativnog pristupa u okvirima alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj; Kriminologija i socijalna integracija 2(1):77-86.

PENAL SYSTEM FACING THE CHALLENGE OF THE ORGANIZED CRIME

Summary

In this paper, the organized crime is being defined. The paper explains the reasons which make it one of the most significant problems of the developed countries, but also the countries in transition. The criminological and criminal law aspects are being discussed, with short review of the existing penal and criminal law institutions for suppression of the organized crime. The paper especially stresses the problems and options of the penal system in the struggle against the organized crime, regarding the types of sanctions, conditions for determining the type of sanction, and difficulties encountered in application of the special measures (penal sanctions) toward this group of offenders. The legal solutions of other countries are being reviewed in the light of that problem. While keeping in mind the fact that the organized crime is a complex and universal phenomena (difficulties with definitions), the analytical priorities should be directed to better understanding of its structure (the importance of taxonomy of the organized crime, which would strive to relate the specific forms of the organized crime with its specific origins) and dynamics (assessment of the spreading, i.e. suppression of the specific forms of the organized crime, which should also be of use for checking the presupposed causes of its genesis). It is of extreme importance to continually question the quality and actual reach of the measures for struggle against the organized crime, and also the efficiency of the penal system, because the lack of adequate multidisciplinary research strategies could lead only to the partial understanding of the factors important for the prediction and profilaxis of the organized crime.

Key words: organised crime, penal system